

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI

5

Editör:
Prof. Dr. Adnan KARAIŐMAİLOĐLU

AKÇAG

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI -5

Editör: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Mevlânâ Araştırmaları Derneđi Bilim Kurulu

Dr. Nazif Öztürk, Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç,
Prof. Dr. Derya Örs, Prof. Dr. Yusuf Öz,
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Akçağ Yayınları: 417

Yeni Türk Edebiyatı: 118

1. Basım: Ankara 2014

ISBN: 978-975-338-402-5

Sertifika no.: 11382

Redaktör: Prof. Dr. Yusuf Öz

Kapak ve Sayfa Düzeni: Emel YALÇIN

©Bu kitabın bütün hakları Akçağ A.Ş.ne aittir.

Baskı ve Mücellit: Erek Matbaası

Büyük sanayi 1. Cad. Çim sk. No. 17/1 İskitler-Ankara

Tel: (312) 342 31 01

Kapak Baskı: Poyraz Ofset

İvedik OSB 2. Mtb. Sitesi 578 (1534) sk. No.: 9 Ankara

Tel: (312) 384 19 42

Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.

Tuna cad. No. 8/1 Kızılay-Ankara

Tel: (312) 432 17 98 - 433 86 51 faks: (312) 432 28 52

E-posta: akcag@akcag.com.tr

www.akcag.com.tr

MEVLÂNÂ'YA İSNAD EDİLEN BİR GAZEL VE ŞERHİ

Yusuf Öz*

Hız. Mevlânâ'nın eserlerinden yapılmış tercümeler ve şerhler daha çok *Mesnevî* üzerinedir. Ahmed-i Rûmî'nin (ö. 1349 [?]) *Dekâiku'l-Hakâik*'i; 1442 yılında Herat'tan Anadolu'ya gelen Musannifek Ali b. Muhammed'in (ö. 1470) *Mesnevî*'nin ilk yedi beytinin şerhini içeren risalesi, Anadolu'da *Mesnevî* üzerine yazılmış şerhlerin ilk örneklerinden olup her ikisi de Farsça yazılmıştır. *Mesnevî*'nin tamamının şerhi, Sürûrî Mustafa b. Şa'ban'ın (ö. 1562) Farsça, Şem'î'nin (ö. 1591-92) Türkçe kaleme aldığı şerhlerle XVI. yüzyılda gerçekleştirilmiş ve bugüne kadar muhtelif şerhler kaleme alınmıştır. Bunların bir kısmı, *Mesnevî*'nin tamamının, önemli bir kısmı sadece birinci cildinin ya da bazı ciltlerinin, bir kısmı ilk on sekiz beyti ve mukaddimleri için yazılmış şerhleri, bazıları da *Mesnevî*'den yapılmış seçkilerin manzum ya da mensur tercüme ve şerhleridir.¹

Mesnevî'nin ilk on sekiz beytinin şerhlerinden başka, ilk iki, ilk üç beyti ya da *Mesnevî*'den müntehap birkaç beytin şerhini içeren risaleler de önemli bir külliyat oluşturmaktadır. Nureddîn 'Abdurrahmân-ı Câmî'nin (ö. 1492), *Mesnevî*'nin ilk iki beytinin şerhi olan *Şerh-i Beyteyn-i Mesnevî*'si², en çok bilinen şerhlerden biri olup Süleyman Neş'et Efendi (ö. 1808) tarafından *Terceme-i Şerh-i Du Beyt-i Mesnevî* adıyla tercüme edilmiştir.³ Sultan

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

¹ Tercüme ve şerhler hakkında bilgi için bk. Yakup Şafak, "Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Hz. Mevlânâ ve Eserleri Üzerine Çalışma Yapanlar", s. 249-268; *Mevlânâ Bibliyografyası*, hzl: Adnan Karaismailoğlu, Sait Okumuş-Fahrettin Coşguner, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya 2006; Ali Temizel, *Mevlânâ Çevresindekiler, Mevlevîlik ve Eserleriyle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler*, s. 91-191; A. Temizel, "Mevlânâ'nın Eserleriyle İlgili Olarak Eski Harfli Türkçe Telif Edilen Eserler", s. 120-158; Şener Demirel, *Dinle Neyden*, s. 12-41; Şener Demirel, "Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri", s. 469-504; İsmail Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul, 2008; İ. Güleç, "Mesnevî'den Seçilen Beytlere Beş Beyit İlavisiyle Yapılan Şerhler", s. 473-484.

² Ahmet Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, s. 134, 397, 403, 407, 414.

³ Molla Câmî, *Ney'in Feryâdı*, çev. Hoca Neşet Efendi, Sufi Kitap Yay., İstanbul: 2007.

Ahmed Hazinî'nin (ö. 1593'ten sonra) 996/1589 yılında yazdığı *Tesellâ'u'l-kulûb* adlı eseri de *Mesnevî*'nin ilk üç beytinin şerhidir.⁴ Bu iki Farsça eser gibi, birkaç beyit üzerine yazılmış Türkçe şerhlerin ise, Cemâleddîn Mehmed b. Mahmud Aksarayî'nin (ö. 1389) *Şerhü'l-beyteyn li-Mevlânâ Celâleddîn* adlı risalesi⁵ ile 14. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başladığını söyleyebiliriz.

Çeşitli kaynaklarda, *Mesnevî*'ye ait beyit ya da beyitlerin şârihleri arasında, Şeyh Safiyüddîn-i Erdebîlî (ö. 1334)⁶, Seyyid Muhammed Nûrbağş (ö. 1465), Celâleddîn Muhammed b. Es'ad-i Devvânî (ö. 1502)⁷, Şemsüddîn Muhammed b. Yahyâ Esîrî-i Lâhicî (ö. 1506)⁸, Kandaharlı şair Serdar Mihrdil Hân-i Maşrikî (1797-1855)⁹, Derviş Muhammed-i Kadirî (XIX. yüzyıl)¹⁰, Şükrullâh-i Hindustânî¹¹ adları zikredilmektedir. Bu şahıslar şerhlerini Farsça yazmışlardır. Seyyid Emîr Buhârî Muhammed Emîn (ö. 1516)¹², Nev'î Yahya Efendi (ö. 1599)¹³, İsmâ'il Hakkı b. Mustafa Bursavî (ö. 1725)¹⁴, Müstakimzâde (ö. 1788)¹⁵, Mehmed ez-Zilî¹⁶, Mihaliççıklı Mustafa Efendi (ö. 1882)¹⁷ gibi şârihler de şerhlerini Türkçe yazmışlardır. Aynı şekilde Arapça yazılmış şerhler de bilinmektedir. "Süleymaniye Ktp. Laleli no. 1590/9'da kayıtlı Arapça bir risalede *Mesnevî*'den seçilmiş birkaç beytin tercüme ve şerhi bulunmaktadır.¹⁸" *Mesnevî*'ye ait olup şerhi yapılmış beyitlerin tespiti ile bunların Türkçe, Farsça veya Arapça metinlerinin ortaya konması, şârih kadrosunun belirlenmesi, ancak konu üzerinde yapılacak çalışmalarla mümkün olabilecektir.

⁴ İbrahim Kunt, *Hazinî ve Dîvânı*, s. 35-38.

⁵ Nüshaları: Amasya Beyazıt İl Halk Ktp. 873/1; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. 2884. Bk. *Mevlâna Bibliyografyası*, s. 574.

⁶ *Şerh-i Ebyât-i İrfânîye*, bk. es-Seyyid 'Abdul'azîz et-Tabatabâî, *Fihrisu-Mahtûfâtî Mektebeti'l-Emîri'l-Mü'minin*, s. 265.

⁷ Nüshası: *Şerh-i beytî çend ez Mesnevî*, Ankara Milli Ktp. Yz A 7029/5. *Mevlâna Bibliyografyası*, s. 574.

⁸ *Şerh-i du beyt-i Mesnevî*, nüshası için bk. *Mevlâna Bibliyografyası*, s. 593. Ayrıca bk. Berzger-i Hâlikî, "Costecüyî der Âşar ve Ahvâl-i Şeyh Muhammed-i Lâhicî", s. 29.

⁹ *Şerh-i Beyteyn-i Mesnevî*, Tertib ve taşhîh 'Abdulhayy Habîbî, Encümen-i Târîh ve Edeb-i Afğânistân Akademi, Kabul, 1352 hş. (www.dlib.ical.ir/site/catalogue/887800: erişim tarihi: 29.12.2013).

¹⁰ *Şerh-i Beyteyn-i Mesnevî yâ Ney-nâme-i Kâdirî*, *Mesnevî*'nin ilk iki beytinin şerhidir.

¹¹ *Şerh-i Ba'z-ı Ebyât-i Mesnevî*: İÜ NEK FY 290.

¹² *Şerh-i ebyât-ı Mevlâna Celâleddîn Rûmî*, nüshaları için bk. *Mevlâna Bibliyografyası*, s. 576-577.

¹³ Ali Temizel, *Mevlâna Çevresindekiler, Mevlevîlik*, s. 197; Şener Demirel, *Dinle Neyden*, s. 22.

¹⁴ *Şerh-i ba'z-ı ebyât-ı Mesnevî*, nüshaları için bk. *Mevlâna Bibliyografyası*, s. 587.

¹⁵ Mehmed Tâhir, *OM*, I, 169. Ali Temizel, *Mevlâna Çevresindekiler, Mevlevîlik*, s. 13, 198. *Mesnevî*'ye ait Farsça mısra ve Müstakimzâde'nin şerhi için bk. Yavuz Yılmaz, *Müstakimzâde'ye Göre Bazı Manzumelerin Şerhi*, s. 101.

¹⁶ *Şerh-i Ba'z-ı Ebyât-ı Mesnevî*, Süleymaniye Ktp. Kasıdecizâde 327.

¹⁷ Mehmed Tâhir, *OM*, II, 39-40; Ali Temizel, *Mevlâna Çevresindekiler, Mevlevîlik*, s. 13, 198.

¹⁸ Şener Demirel, *Dinle Neyden*, s. 16.

Mesnevî'ye ait beyit şârihleri arasında *Mesnevî*'nin ilk beytinin şerhini yapan A. Avni Konuk (ö. 1938) da anılmalıdır.¹⁹

Yine *Mesnevî*'nin ilk hikâyesinde geçen,

آن خیالاتی که دامِ اولیاست   عکسِ مه رویانِ بستانِ خداست

Velilere tuzak olan o hayaller, Allah'ın bahçesindeki ay yüzlülerin yansımalarıdır.

beyti²⁰, Müceddidiye şeyhlerinden Mehmed Emîn Tokadî (ö. 1745) tarafından Türkçe şerhedilmiştir.²¹ *Mesnevî*'nin birinci defterinde geçen

چونکه بی رنگی اسیر رنگ شد   موسی با موسی در چنگ شد

چون به بی رنگی رسی کآن داشتی   موسی و فرعون دارند آشتی

Renksizlik, reнге esir olunca bir Musa diğer Musa ile savaşa tutuştu.

Renksizliğe ulaşırsan madenin oldu demektir. Musa ile Firavun da barış yaparlar

beyitleri²² Şemsüddîn Muhammed b. Yahyâ Esfîrî-i Lâhîcî tarafından Farsça şerhedilmiştir.

Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inde mevcut manzumeler üzerine yazılmış şerhler ise yok denecek kadar azdır. Bilinenler de bir iki gazelden fazla değildir. Bazıları da gazellerde yer alan beyitlerin şerhidir. Bazı İranlı sûfi şairlerin Farsça rubailerine yazılmış Türkçe şerhler mevcut ise de, Mevlânâ'nın rubaileri için yazılmış şerhler pek bilinmemektedir. Hâkim Mehmed Efendi'nin (ö. 1770) *Şerh-i Rubâî-i Hazret-i Mevlevî* adında bir şerhinin olduğu bilgisi verilse de²³, şerhin nüshası hakkında bilgimiz yoktur. Günümüze ulaşan tek şerh, Molla Gürânî Şeyh Ömer Efendi'nin (ö. 1744) Mevlânâ'nın Arapça rubaisi üzerine kaleme aldığı şerhidir²⁴. Ömer Efendi'nin *Terceme-i Müntehab min Fütûhâtı Mekkiyye* adlı eserinde yer

¹⁹ Ahmed Avni Konuk, "Mesnevî'nin Birinci Beytinin Şerhi", 683. Yıldönümünde Mevlâna, 1956, s. 28-30.

²⁰ Mevlânâ Celâleddîn Muhammed, *Mesnevî-i Ma'nevî (Farsça)*, I/24 (beyit: 72).

²¹ Şerhin Latin harfleriyle yayınlanmış metni için bk. Halil İbrahim Şimşek, "Şerh-i Beyt-i Mesnevî", *Tasavvuf*, 6 (14), Ocak-Haziran 2005, s. 659-660. Nüsha için bk. *Mevlânâ Müzesi Yz Kat.*, III, 196.

²² Mevlânâ Celâleddîn Muhammed, *Meşnevî-i Ma'nevî (Farsça)*, C I (defter-i evvel u devvom), s. 145(b. no. 2467-68).

²³ Mücteba İlgürel, "Hâkim Mehmed Efendi", *DİA*, C. 15, s. 189-190.

²⁴ Sait Okumuş, *Ömer Gürânî ve Mevlânâ'nın Bir Rubâ'isinin Şerhi*, s. 129.

alan bu şerhin metni, değerli araştırmacı Sait Okumuş tarafından yayımlanmıştır.²⁵

Kāşifu'l-Estâr 'an Nevāşü Meḥābîbi'l-Esrâr adlı eser, *Dîvân-ı Kebîr*'den bir gazelin şerhini içeren Türkçe yazılmış tek risale ve şerhtir. Bu eserde, *Dîvân-ı Kebîr*'de mevcut

بشنو خبر صادق از گفته پیغمبر اندر صفت مؤمن المؤمن کالمزهر

matla beytiyle başlayan on beyitten ibaret gazelin²⁶ şerhi yapılmıştır. Adını Abdullah olarak veren ve Denizli'nin Moran Köyü'nden olan şârih, *Kāşifu'l-Estâr 'an Nevāşü Meḥābîbi'l-Esrâr* adını verdiği eserini, mukaddimesinde verdiği bilgilere göre, "birâder-i muvâfık" diye bahsettiği Serâyî el-Ḥâc Muştafa'nın kendisine gönderdiği gazeli Türkçeye tercümesini rica etmesi üzerine kaleme almıştır. Manzum hâtimesinde ise eserin 1070/1659-60 yılında, Sultan VI. Mehmed (1648-1680) ve Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa (1656-1661) döneminde yazıldığı bilgileri verilmiştir. Müellif, şerhinde Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini asıl kaynak olarak kullanmış ve bu eserden üçyüzden fazla beyit alıntılanmıştır. *Dîvân-ı Kebîr*'den 1 gazel, ayrıca Hâce Abdullah el-Ensârî, Hâfız-ı Şîrâzî, Sa'dî-i Şîrâzî, İbn Fâriz gibi mütasavvıf şairlerden izahları pekiştirici beyitler nakledilmiştir. Şerhte, *Kenzü'r-Rumûz*, *Gülşen-i Râz*, *Şerh-i Müşkilât-i Fütuhât* gibi eserlerden ve tasavvufî risalelerden alıntılar yapılmıştır. Şerhin bir nüshası, Süleymaniye Ktp. Şehit Ali Paşa 1239 numarada kayıtlıdır.²⁷

Vakanüvis, şair ve ediplerden Hâkim Mehmed Efendi (ö. 1770), Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inde üçüncü terci-i bendde yer alan,

بیا ای عشق بی صورت چه صورتهای خوش داری
که من رنگم در آن رنگی که نی سرخست و نی زردی

Gel ey şekilsiz şemalsiz aşk! Ne de güzel suretlerin var! Çünkü ben, öyle bir renkтейim ki ne kırmızıyım ne sarı.

beytini şerhetmiştir.²⁸

²⁵ Sait Okumuş, *Ömer Gürânî ve Mevlânâ'nın Bir Rubâ'isinin Şerhi*, s. 132-136.

²⁶ Gazel için bk. Mevlânâ Celâleddîn Muhammed, *Dîvân-ı Kebîr* (Tıpkıbasım), I/116a.

²⁷ Mehmet Önder, *Mevlâna Bibliyografyası*, II, 230.

²⁸ Mücteba İlgürel, "Hâkim Mehmed Efendi", *DİA*, C. 15, s. 189-190; Mehmed Tâhir, *OM*, II, 142. Terci-i bend için bk. Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, C II, 25a.

A. Avni Konuk *Dîvân-ı Kebîr*'de;

داد جارویی به دستم آن نگار   گفت کز دریا بر انگیز آن غبار

O güzel elime bir süpürge verip dedi: "Hadi denizden o tozu kaldır."

beytiyle başlayan on yedi beyitlik gazeli²⁹ 1914 yılında şerhetmiş, ancak söz konusu gazeli Şeyh Attâr'a isnad etmiştir.³⁰ Büyük sûfi şeyhlerden Şâh Ni'metullah Velî'nin (ö. 834/1431) de nazire (istikbâl) yazdığı³¹ bu gazel, Farsça olarak da şerhedilmiştir. Şârihi ise bilinmemektedir.³²

Müderris, kadı ve şair Nazîr İbrahim Efendi (ö. 1774)³³ ve Priştineli Maksud Hulûsî (ö. 1929)³⁴ de şârihler arasındadır. Bu şârihlerin şerhettikleri manzumeler tespite muhtaç bir konudur.

Mevlânâ'ya isnad edilmiş gazeller üzerine yazılmış şerhler de mevcuttur. Tepit edilen şerhlerin daha çok Hz. Mevlânâ'ya isnad ya da izafe edilen bir iki gazel üzerine yazılmış olması dikkat çeken bir husustur. Abdülbaki Gölpınarlı, makaleye konu olan gazel gibi, Mevlânâ'nın eserlerinin yazma nüshaları ve baskılarında bulunmayan, kendisine atf ve izafe edilmiş manzumelere ve beyitlere çalışmalarında işaret etmiştir.³⁵

Şairi bilinmeyen,

ماهی اندر خاکدانی یافتم دانی که چیست؟   شاهی اندر پاسبانی یافتم دانی که چیست؟

Saksıda bir ay buldum, bilir misin nedir? Bekçi kıyafetinde bir şah buldum, bilir misin nedir?

beyti ile başlayan lügaz tarzındaki bir gazel yine Mevlânâ'ya izafe edilerek Farsça şerhedilmiştir.³⁶ Aynı redifli ve yukarıdaki beytin benzeri

کوه اندر پنبه دانی یافتم، دانی که چیست؟   بحر اندر سرمه دانی یافتم، دانی که چیست؟

Pamuk torbasında dağ buldum, bilir misin nedir? Sürmelikte deniz buldum, bilir misin nedir?

²⁹ Gazel için bk. Mevlânâ Celâleddîn Muhammed, *Dîvân-ı Kebîr* (Tıpkıbasım), V/116a; Mevlânâ Celâleddîn Muhammed, *Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî*, nşr. B. Furûzânfer, s. 433.

³⁰ Bk. *Mevlânâ Müzesi Yz Kat.*, III, 148-149.

³¹ *Dîvân-ı Şâh Ni'metullâh Velî*, s. 16.

³² Bk. *Mevlânâ Müzesi Yz Kat.*, I, 210.

³³ Mehmet Akkuş, "Nazîrâ İbrâhîm Efendi", s. 454-55; Ali Temizel, *Mevlâna Çevresindekiler, Mevlevîlik*, s. 203-04.

³⁴ *Şerh-i Gazeli-i Mevlâna*: İst. Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı O. Ergin 1612/5.

³⁵ (Bk. *Mevlâna Müzesi Yz Kat.*, I, 184; II, 40, 187; III, 196, 248, 257, 275-76);

Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, s. 234-236.

³⁶ Bk. *Mevlânâ Müzesi Yz Kat.*, II, 40.

mısraı ile başlayan 16 beyitten ibaret lügaz tarzındaki bir gazel de yine Mevlânâ'ya ait gösterilmektedir. Bu gazelin “suâl” olarak değerlendirilen her bir beyti için Seyyid ‘İzzeddîn-i Âmulî (ö. 904/1498) “cevap” yazmıştır.³⁷ Aynı gazel, Salâhî Abdullah Uşşâkî tarafından manzum olarak tercüme edilmiş ve şerhedilmiştir.³⁸

Nâsır-ı Husrev'in

جان و خرد رونده برین چرخ اخضرند   یا هر دو آن نهفته درین گوی اغبرند

Can ve akıl, yürüyüp gitmekte bu yeşil felekte ya da her ikisi, gizlidirler bu yeryüzünde.

beytiyle başlayan uzunca bir kasidesinin

در آشیان چرخ دو مرغان زیر کند   کاندنر فضای ریع زمین دانه می خوردند
پرواز چون کنند از این دامگه برون   که قاف را گرفته بچنگال می برند
نی مشتری نه زهره نه مریخ و نه زحل   نی آفتاب روشن و نه ماه انورند
تحقیق شد که ناصر خسرو غلام اوست   آنکو بگویدش که دو گوهر چه گوهرند

Feleğin âşiyânında iki kuş yuva yapmaktalar. Çünkü yeryüzünün dörtte birinde yem yemekteler.

Bu tuzaktan dışarıya nasıl uçsunlar? Çünkü Kaf Dağı'nı tutup pençeleriyle götürmekteler.

Ne Müşteri'dirler, ne Zühre, ne Merrih, ne Zühal; ne aydın güneştirler, ne parlak ay

Anlaşıldı ki Nâsır-ı Hosrev, onun kölesidir. O, ona der ki iki cevher ne tür cevherdirler?

Yukarıda verilen son dört beyti, Nurbahş Muhammed Hâmûş'un kaleme aldığı ve Yûsuf Beg Bâbâpûr'un, *Şerh-i Du Gazel Mensûb be-Movlavî* adıyla yayınladığı kitapçıkta, şerhi yapılan ikinci manzume olarak yer almaktadır.³⁹ Şerh metninde altı beyitten ibaret olan bu manzûme,⁴⁰ elimizde mevcut matbu bir *Nâsır-ı Husrev Divanı*'na göre, söz konusu kasidenin son dört

³⁷ Bk. *Mevlânâ Müzesi Yz. Kat.*, II, 187.

³⁸ Mehmet Akkuş, *Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, s. 129. *Şerh-i Ebyât-i Mevlânâ* adıyla kayıtlı nüsha için bk. F. Edhem Karatay, *TSMK FY*, s. 319.

³⁹ Nurbahş Muhammed Hâmûş, *Şerh-i Du Gazel Mensûb be-Movlavî*, s. 39-40.

⁴⁰ Nurbahş Muhammed Hâmûş, *Şerh-i Du Gazel Mensûb be-Movlavî*, s. 39-40.

beyti olarak görülmektedir.⁴¹ Bâbâpûr, yukarıdaki son beytin ilk mısramında şair Nâsır-ı Husrev'in adı açıkça görüldüğü hâlde, bir mecmuada yer alan iki ayrı manzume şerhini, hem eseri yayınladığı başlıkta, hem “mukaddime-i musahhah” başlığı altında verdiği bilgilerde ikinci manzume şerhini de Mevlânâ'ya izafe etmiş ve şu bilgileri vermiştir:

“Mevlânâ'nın gazelleri (Mevlânâ'ya ait şiirler) hakkında felsefi ve irfanî bir tarzda yazılmış ve gazel formunda olan Mevlânâ'ya ait muamma tarzındaki iki parça şiiri şerhedip yorumlayan nisbeten iyi şerhlerden biri, Nurbahş adıyla meşhur Muhammed Hâmûş'un Şerh-i Beythâyî ez Movlevî başlıklı risalesidir.⁴²”

Şerh-i Du Gazel Mensûb be-Movlavî adıyla yayınlanan kitapçıkta yer alan ilk gazelin şerhinde (s. 10-38), Hz. Mevlânâ'nın adı sıklıkla tekrar edilmiş; ancak, ikinci manzumenin şerhinde (s. 39-45) Hz. Mevlânâ hiç anılmamıştır. Şerhin başında şerhedilecek altı beyit yer almakla (s. 39) birlikte, şerhte ikinci beytin manasına hiç değinilmemiş, 4, 5 ve 6. beyitler de müstakil olarak ele alınmadan özetle açıklandığından şair Nâsır-ı Husrev'in ismi de zikredilmemiştir. Nâsır-ı Husrev'e ait yukarıdaki gazelin, Şemsüddîn Muhammed b. Yahyâ Esîrî-i Lâhîcî tarafından Farsça şerhedildiği bilinmektedir.⁴³ Bu kitapçıkta, Mevlânâ'ya izafe edilen gazel, Bâbâpûr'un, “hakkında bir bilgiye ulaşamadık” dediği (s. 4) Muhammed Nûrbahş (Hâmûş), Esîrî-i Lâhîcî'nin hocası ve şeyhi Seyyid Muhammed Nûrbahş (ö. 869/1465)⁴⁴; Nâsır-ı Husrev'e ait gazelin şârihi ise Şemsüddîn Esîrî-i Lâhîcî'dir.

Yine Mevlânâ'ya ait gösterilen ve zengin bir şârih kadrosu olan başka bir gazel daha vardır. Bu makalenin konusunu teşkil eden ve şerh metni sunulacak olan gazel,

دوش وقت صبحدم در چرخ پایان یافتم   در میان دانه خشخاش سندان یافتم

matla beytiyle başlar. Mevlânâ'ya izafe edilen ve çok meşhur olduğu âşikâr olan bu gazel, on beyitten ibarettir. Mevlânâ'nın gazellerinde kullandığı mahlaslardan hiçbiri bu gazelde görülmediği gibi gazelin Mevlânâ'ya aidiyetini gösterecek bir delil de yoktur. Kâtib Çelebi (ö. 1657), içerisinde Evhadüddîn-i Kirmanî'nin bir beytinin şerhi, Ebu Sa'îd Ebu'l-Hayr'a ait Cemalî-i Halvetî adıyla meşhur Mehmed b. Mahmûd tarafından yapılmış bir

⁴¹ Nâsır Husrev-i Kubâdiyânî, *Dîvân-i Nâsır-i Husrev*, s. 117-120 (ilgili beyitler, s. 120, beyit no: 5-8).

⁴² Nurbahş Muhammed Hâmûş, *Şerh-i Du Gazel Mensûb be-Movlevî*, s. 3.

⁴³ Şerh-i Eş'âr-i Nâsır-i Husrev, bk. es-Seyyid 'Abdul'azîz, eṭ-Ṭabaṭabâî, “Fihrisu Maḥfûṭâti Mektebeti'l-Emîri'l-Mü'minîn”, s. 273.

⁴⁴ Necdet Tosun, “Nurbahşiyeye”, *DİA*, 33/248-249.

rubai şerhinin yer aldığı *Nüzhetü'l-Esrâr* adlı bir mecmuanın muhtevası hakkında bilgi verirken gazeli, Molla Hünkâr adıyla Mevlânâ'ya izafe etmiş ve yukarıda verilen beytin yalnızca ilk mısramı nakletmiştir.⁴⁵ Kâtip Çelebi'den önce, hatta on beşinci yüzyılda da bu gazelin Mevlânâ'ya izafe edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Şârihler de, gazelin Mevlânâ'ya aidiyeti konusunda bir tereddüt göstermemişlerdir. Ayrıca söz konusu gazel, hem Türk edebiyatında hem Fars edebiyatında yine Mevlânâ'ya izafe edilerek şathiye türü⁴⁶ manzumeler arasında gösterilmiştir.⁴⁷

Gazelin hem Farsça, hem Türkçe yazılmış şerhleri tam olarak tespit edilmiş değildir. Bu çalışma çerçevesinde yapılan tespitlere göre ilk Farsça şerh, Seyyid Muhammed Nûrbahş tarafından XV. yüzyılın ortalarında yazılmıştır. Yusuf Beg Bâbâpûr, bu şerh risalesinin biri, Meclis-i Şûrâ-yi Millî Kütüphanesi 4110 numarada, diğeri Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 4650 numarada kayıtlı mecmua içerisinde yer alan iki nüsha üzerinden yaptığı karşılaştırmalı metnini, *Şerh-i Du Gazel Mensûb be-Movlavî* adıyla yayımlanmıştır (Neşr-i Perdîs, Tahran: 1385 hş./2006., 45 s.).

Yusuf Beg Bâbâpûr, yayınladığı şerhe yazdığı ön sözde, muamma tarzında yazılmış her iki manzumenin Mevlânâ'ya ait olmadığını, Mevlânâ'ya nisbet edildiğini; bu yanlışlığın gazelde geçen "loblobû" kelimesini açıklayan *Ferheng-i Reşîdî*, *Ânenderâc* gibi sözlüklerde aynı gazelin Mevlânâ'ya nisbet edilmiş olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir (s. 4). Şârih Muhammed Nurbahş, yazdığı kısa mukaddimede, "kim bir kavmi severse o, onlardan sayılır" sözü gereğince kendisinin de sürekli Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Rûmî'nin muhabbetinden söz ettiğini (s. 10-11) ifade etmekle yetinmiştir. Mukaddimeden sonra "Ve hâzâ el-Ebyâtü'l-garîbeti'l-meşhûreti li'l-Movleviyye" başlığı altında on beyitlik gazel metni verilmiş -beyitlerin sıralaması şerhteki sıraya ve gazelin bilinen hâline uymamaktadır- daha sonra gazel, mısralar halinde şerhedilmiştir.

Gazelin ilk Türkçe şerhi, Anadolu'ya gelerek Kütahya'nın Simav ilçesine yerleşen, İstanbul'da adına tekke inşa edilen Seyyid Emîr Buharî Muhammed Emîn (ö. 1516) tarafından kaleme alınmıştır.

Şerhin, "İlahî nurlarla nurlanmış mukaddes Konya Mevlevihanesi'nin mübarek nefeslerinin hazinesi olan Dergâh'ta yazılmış bu beyitlerin, gönl

⁴⁵ Kâtip Çelebi, *Keşf*, II, 1939-40.

⁴⁶ Süleyman Uludağ, "Şathiye", *DİA*, C 38, İstanbul, 2010, s. 370-71. Şathiye türü şiirler hakkında bk. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, *Türk Edebiyatında Şathiye*, Akçağ, Ankara, 2001; Mustafa Tatçı, *Yünus Emre Şerhleri*, s. 9 vd.

⁴⁷ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 298; Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, *Türk Edebiyatında Şathiye*, s. 195-200; Cevkâr, Menüçehr, "Molâhazâtî der bare-i Şaṭṭi ve Ma'ânî-yi an", s. 57 (Kaynağı: 'Abdulhuseyn-i Zerrinküb, *Erziş-i Mirâs-ı Süfiyye*, s. 296).

kardeşlerinden ve vefalı dostlardan aziz kişilerin ricası üzerine”⁴⁸ yazıldığı, şârihi tarafından ifade edilmiştir. Gazelin ilk on beytinin şerhini içeren bu risalenin mukaddimesi ve hâtimesi Arapça, şerh kısmı Türkçedir. Bazı nüshaları, hâtimesinde geçen *Deḳâyıḳu’l-mükāşifin* ibaresinden dolayı bu adla da kayıtlıdır. Süleymaniye Ktp. Esad Efendi 1755 numarada kayıtlı muhtelif risaleler mecmuasının 48b-53b yaprakları arasında mevcut nüshasının serlevhasında eserin adı, *Risāletü Deḳâyıḳu’l-Mükāşifin* şeklinde yazılıdır.⁴⁹ Çok sayıda yazma nüshası bulunan bu şerh⁵⁰, *Şerh-i Gazel-i Cenâb-ı Mevlânâ* adıyla basılmıştır (İstanbul 1328). Bu matbu nüshada, “gazel” başlığı altında gazelin Farsça metni, on bir beyit hâlinde yer almaktadır (s. 3-4). Şerh kısmında ise;

خوش بگفتش این غزل (ملا جلال الدین روم) معنیش را در میان نقل قرآن یافتم

Molla Celâleddîn-i Rûm bu gazeli çok hoş söylemiş. Anlamını, Kur’ân ayetleri arasında buldum

Gazelin yukarıdaki 11. ve son beytine dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Gazele bir medhiye olarak yazılmış bu beyit, şârihi Emir Buhârî’ye aittir ve şerhin bazı nüshalarında⁵¹, Muhammed Nûrbahş’ın şerhinde ve ileride metni verilecek şerhte de mevcut değildir. Bu son beyit zamanla gazelin aslından sayılmış ve gazelin şârihlerinden Abdülmecid Sivâsî (ö. 1639) bu beyti de şerhetmiştir.⁵² Gazelin aslına ait olmayan bu

⁴⁸ Şerh-i Gazel-i Cenâb-ı Mevlânâ, Şârihi Emir Buhârî, s. 4.

⁴⁹ Diğer nüshaları: Eskişehir İl Halk Ktp. 315/2; Ankara Milli Ktp. Dvd no: 1501; Mevlâna Müzesi Ktp. 4030/5; Ankara Milli Ktp. Yz A 2581/7; Dvd no: 135; Ali Emiri Ktp. Arabi 4393/1.

⁵⁰ Bazı nüshaları: Ankara Milli Ktp. A. Ötügen 25/5; Bursa İnebey Yazma Eser Ktp. Orhan 622/8; İstanbul Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt 10073, Veliyüddin 1799; Dârülmesnevî 253/2; İstanbul Üniv. Ktp. FY 1084/1; Millet Ktp. A. Emiri Edeb. 272, Farsça 436/2, Farsça 586/1, Lgt. 35/2; Nurosmaniye 4909; Süleymaniye Ktp. Esad Ef. 3466, Hüsvrev Paşa 759/3, M. Hafid Ef. 123, Pertev Paşa 632/5, Reşid Ef. 446, H. Mahmud Ef. 3088; Şehid Ali Paşa 1444/4; Mevlâna Müzesi Ktp. İhtisas 4925/7. Nüshalar için bk. *Mevlânâ Müzesi Yz Kat.*, III, 258; Mehmet Önder, *Mevlâna Bibliyografyası*, II, 231; Ali Temizel, *Mevlâna Çevresindekiler, Mevlevilik*, s. 200-02. Gazelin Nurosmaniye 4909 ve Milli Ktp. A. Ötügen 25/5 nüshalarının sadeleştirilerek yayınlanmış metni için bk. Âmil Çelebioğlu, “Hz. Mevlâna’ya İfade Edilen Bir Gazelin Şerhi”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 519-524.

⁵¹ Âmil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 523.

⁵² Cengiz Gündoğdu, “Mevlâna’nın Şathiye Türünde Yazdığı Bir Gazeli’nin Şerhi:”, s. 44. Cengiz Gündoğdu Abdülmecid Sivâsî’ye ait bu şerhin üç nüshası üzerinden karşılaştırmalı metnini yayınlamıştır (bk. adı geçen makale, s. 34-46). Fuad Köprülü, gazeli Şemseddin Sivâsî’ye nispet ederek şerhedilen gazelin Farsça metnini 11 beyit halinde vermiştir (bk. *Türk Edebiyatında İlk Mutaşavvıflar*, s. 298. Şerhin, Abdülmecid b. Muharrem Sivâsî adına kayıtlı bazı nüshaları: *Şerh-i Kaside-i Mîmiyye*, Nafiz Paşa 1491. Ali Temizel, *Mevlâna Çevresindekiler, Mevlevilik*, s. 203. Bazı nüshalar Şeyh Şemseddin Ahmed Sivâsî (ö. 1597) adına kayıtlıdır. *Şerh-i Gazel-i Hazret-i Mevlâna*, Süleymaniye Ktp. H. Reşid Bey 107/3,

beyit, gazelin Mevlânâ'ya aidiyetini kuvvetlendiren bir delil olarak da görülmüştür.⁵³

Aynı gazelin şârihlerinden olan Abdülmecid Sivasî, şerhini bazı dost ve kardeşlerin ricaları ve ısrarları üzerine kaleme alarak kendi ifadesiyle “kitap, defter ve lügatlere müracaat etmeden Hz. Mevlânâ'nın sır denizlerinin damlalarından içine akan nurların zerrecelerini yazmak suretiyle iki saat gibi kısa bir sürede” tamamlamıştır.⁵⁴

Balıkesirli Salâhî Abdullah Uşşâkî de aynı gazelin şârihleri arasındadır. Salâhî, gazeli önce nazmen tercüme etmiş, sonra da mensur olarak şerhetmiştir. Şerh, 1176/1762 yılında yazılmıştır. Daha önce onbirinci beyit olarak yukarıda verilen beyit de Salâhî'nin şerhinde gazele ait bir beyit olarak kabul edilmiş ve şerh edilmiştir.⁵⁵

Sofyalı Şeyh Bâlî (ö. 960/1553)⁵⁶ ve Yûsuf b. el-Hâc Hamza el-Malatyavî⁵⁷ aynı gazeli Arapça şerhetmişlerdir. Gazelin bazı şerh nüshalarının şârihi bilinmemektedir. Bilinenler arasında kütüphane künye bilgilerinde hatalı kayıtlar da göze çarpmaktadır.⁵⁸ Ayrıca muhtelif risale mecmuaları⁵⁹ arasında *Mesnevî* ya da *Dîvân-ı Kebîr*'e ait çok sayıda müstakil beyit şerhinin çıkacağı muhakkaktır.

Çeviri metnini vereceğimiz şerhin şârihi de bilinmemektedir. Şerhin giriş kısmında yer alan “Sultân-ı zamân ve maşşûd-i ehl-i cihân ya'ni Sultân Murâd Hân bin Selim Hân bin Süleymân Hân” kaydından, ayrıca devamındaki ifadelerden ve hatime cümlelerinden bu şerhin, 1574-1595 yılları arasında Osmanlı tahtında bulunan III. Murad adına ithaf ve bu sultana takdim edildiği anlaşılmaktadır. Ne yazık ki şârih, adını söylememektedir. Şârih olarak adı geçenler arasından, dönem itibarıyla,

Reşad Ef. 809/2, Şehid Ali Paşa 1367/3. Bkz. Ali Temizel, *Mevlâna Çevresindekiler, Mevlevîlik*, s. 202-03. Ancak Şemseddin Sivâsî ve eserleri üzerine yapılmış çalışmalarda bu gazel üzerine bir şerhinden söz edilmemektedir (Bk. Aksoy, Hasan, “Şemseddin Sivâsî”, *DİA*, C 38, s. 523-526; Aksoy, Hasan, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C IX/2, s. 18-38.

⁵³ Cengiz Gündoğdu, “Mevlâna'nın Şâthiye Türünde Yazdığı Bir Gazeli'nin Şerhi”, s. 28.

⁵⁴ Cengiz Gündoğdu, “Mevlâna'nın Şâthiye Türünde Yazdığı Bir Gazeli'nin Şerhi”, s. 35.

⁵⁵ Mehmet Akkuş, Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri, s. 128-129; Mehmed Tâhir, *OM*, I, 104-107. Bazı nüshaları: İst. Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı O. Ergin 58/5, nu. 407/3; İÜ Ktp. TY 2171; Süleymaniye Ktp. Esad Ef. 1546/1-2, Hafid Ef. 459, Halet Ef. 730; *Mevlâna Mützesi A. Gölpınarlı Ktp. Kat.*, s. 149; Ali Temizel, *Mevlâna Çevresindekiler, Mevlevîlik*, s. 204-05; Mehmet Önder, *Mevlâna Bibliyografyası*, II, 231.

⁵⁶ *Mevlâna Mützesi Yz Kat.*, II, 17.

⁵⁷ *Şerh-i Gazel-i Mevlâna*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya 1859.

⁵⁸ Süleymaniye Ktp. Carullah 2061 numarada kayıtlı mecmuanın 55-57. yaprakları arasında yer alan Attâr'a ait bir rubai şerhi, *Şerh-i Rubâ'i-yi Mevlâna* adıyla kayıtlıdır.

⁵⁹ *Kenzü'l-esrâr Şerh-i Gazel-i Mevlâna*, Süleymaniye Ktp. H. Reşit Bey nu. 107.

Nev'î Yahya Efendi akla gelse de bu gazelin şârihleri, şerhleri ve nüshaları tespit edilip incelenmeden, şarih olarak kesin bir isim zikretmek güçtür.

Metni verilen şerhin nüshası, Çorum Kütüphanesi 879 numarada *Tarcama-i Âsâr-ı Mevlânâ* adıyla kayıtlı olup 170x100 (110x50) mm ebadında, cedid kâğıda nesih hatla yazılmış 13 satırlı, şemseli, yıldız mihrabiye ve cetveli, 25 yapraktan ibaret kahverengi meşin miklepli, yeşil bez kaplı cilt içerisinde. Bir diğer nüshası tespit edilemediğinden yalnızca bu nüshanın çeviri metni verilecektir. Şerhten önce, gazeli oluşturan beyitler verilmiştir. Beyitler, Muhammed Nurbahş, Emir Buhari ve Abdülmecid Sivasî'nin beyitleriyle karşılaştırılmıştır. Şârih, şerh içerisinde nüsha farklılıklarına değinmiş olduğundan bu farklar gösterilmemiştir. Yalnızca diğer şerhlerin metinlerine göre iki yerde eksik olan "ve" atıf edatı, gazelde köşeli parantez içerisinde belirtilmiştir.

Gazel

دوش وقتِ صبح دم در چرخ پایان یافتم	در میان دانه خشخاش سندان یافتم
یک کلاهی داشتم از لیلیو گم شد ز من	در میان دفتر ملا سلیمان یافتم
یک قطار اشتر ز کوه قاف بود اندر گذر	در کنار بحر بی پایان بجولان یافتم
ناقه صالح عصای موسی و روح پدر	هر سه را در بطنِ مادر زنده بی جان یافتم
آن خر عیسی و آن سوزن که بودش پای بند	آن خر اندر خانه سوزن در گریبان یافتم
دخل هفت اقلیم را از گندم جاورس [و] جو	پخته نانی خوردم [و] بی ضرب دندان یافتم
سیصد و شصت گاو کوهی سرنگون در شاخها	در تنور چار مغز جوز بریان یافتم
صد هزار آهو بره لبها پر از شیر حکم	در میان بیضه بلبل به افغان یافتم
دوش وقت صبحدم رفتم به سوی میکده	صور اسرافیل را در خم با فغان یافتم
نعل می بستند روزی اشترانش را بروم	خلقه‌ای گم شد از آن در گوش حاقان یافتم

Bismillahirrahmanirrahim

“İnsanı yaradan ve onu ilim ve irfanla bezeyen Allaha hamd olsun. Kendisine Kur’ân indirilen elçisi Muhammed’e, Allah’ın sırlarını ve hakikatlerini zevk ve vicdan ile bilen ailesine ve ashabına salât ve selam olsun.”⁶⁰

Ammâ ba‘d ḥalîfe-i rûy-i zemîn, zıllullâhu te‘âlâ fi’l-arzeyn, maẓhar-ı hüdâ-yı Hudâ-yı rabbü’l-‘âlemîn ve muẓhir-i Ḥaḳ ve nâşır-ı dîn-i mübîn; ḥalîfe-i Resûlullâh ‘aleyhi’s-selâm ve muḥibb-i aşşâbihi’l-‘izâm, sultân-ı zamân ve maḳşûd-i ehl-i cihân ya‘nî Sultân Murâd Ḥan^(2a) bin Selim Ḥan bin Süleymân Ḥan -Allâhumme eyyedehu ve ebbid mulkehu ilâ yevmi’l-kıyâm. Ve’rdi ‘anhu* ve irḍihi bi-luḫfike’s-şâmil ve iḥsânike’l-‘âm.

⁶⁰ Çevirisi verilen bu kısmın Arapça metni şöyledir:

الحمد لله الذي خلق الانسان و زينته بالعلوم و العرفان و الصلوة و السلام على نبيه محمد الذي انزل عليه القرآن و على آله و اصحابه الذين عرفوا اسرارهم و حقايقه بالتوق و الوجدان.

* Hamiş: "ve irḍi ‘anhu" didügi yerde "irḍi" emr-i hâzırđır, "raḍiye yerḍâ"dan. Sen ol pâdişâhdan râzi ol ma‘nâsına "v'erḍihi" didügi yerde "erḍihi" daḥi emr-i hâzırđır. "Erḍâ

Gerçi kim Yūsuf-şüret ve Süleymān-saṭvet şevketlü ve ‘azemetlü şāhib-i sa‘adet birr u baḥrīn pādīşāhı ve ‘Arab ve ‘Acemūn, Rūmuñ şehinşāhıdır lākin künhü muḥibb-i ‘ulemā ve şuleḥā’ ve mu‘in-i fuḳarā’ ve zu‘afā’. Ezvāke kümmelīnī zā’ik, ‘ulūm-i ḥaḳīyyede fāyık olduklarına bināen bu ‘abd-i dā‘ileri ve du‘ā-i devām-ı mülk ü devletlerine sâ‘ileri, diledim ki sulṭān-ı ‘ārifin ve ḳudve-i meşāyih-i muḥaḳḳıḳın Ḥāzret-i Mevlānā-yı a‘zam ‘ālim ve ‘ārif ve müfehḥam ve nādire-i rūzgār, ya‘nī Ḥāzret-i Ḥudāvendigārīn kelimāt-ı ^(2b)dürer-bārlarından ba‘zı kelimāt-ı ḡamīzanīn işārāt-ı ḥafıyyesini ve rumūz-ı ḥabıyyesini nedret-i sermāye ve ḳille-i beżā‘a ile ‘aḳl-ı ḳaşırımız muḳtezāsınca ḥāṭır-ı fātire lāyih olan ma‘nāsını tahrir idüp rikāb-ı Hümāyunlarına ithāf-ı ihdā oluna. Gerçi kim Tuḥfetü’l-faḳīr-i ḥaḳīredir velākin mūr-ı za‘ifīn Ḥāzret-i Süleymān’a ihdāsı gibi ola. Nitekim denilmiştir:

أهدت سليمان يوم العرض نملة**
نُصِفَ رجل الجراد في فيها
ترنمت*** بلطيف القول و اعتذرت
ان الهدايا على قدر مهديها

Ammā şöyle kim devletlü ve sa‘adetlü pādīşāh-ı ‘ālem-penāh ‘ayn-ı ‘ināyetle nazār idüp ḥılye-i ḳabūlü ile tezyīn buyurup muṭāla‘a buyuralar. Cemīf-i ḥavāşş u ^(3a)‘avām belki cümle-i enām mā-beyninde mā lā kelām maḳbūl-ı tām olması elḥaḳ muḳarreb ve muḥaḳḳaḳ olur. Pes Ḥāzret-i Ḥudāvendigār-ı zu’l-ı‘tibār ḥasb-i ḥālını beyān ve sülūk-ı aḥvālını ‘ıyān idüp buyurur:

دوش وقت صبح دم در چرخ پایان یافتم

Ma‘nā-yı zāhiresi dün gice şubḥ vaktinde çerḥda pāyān buldum dimek olur. Ammā ma‘nā-yı remzīsī ki Allāhu a‘lem ki aṣl-ı murād olunan oldur: Dün gice dimek, ya‘nī ḥāb-ı ḡafletde muḳtezā-yı ṭabī‘at üzere hevā ve heves zulmetinde iken ‘ināyet-i ilāhī ve tevḫīḳ-i rabbānī irişüp cezbe-i ilāhī yetişmekle yāḥud sülūk-ı ṭarīḳ idüp mübāşeret-i esbāb etmekle ol ki devām-ı zıkr ve nefy-i ḥavāṭır eder. ^(3b) Ve sāyir ‘ibādāt-ı şuveriyye ve a‘māl-i şāḳḳaye mübāşeret eylemekle tecellī-i ef‘āl ve tecellī-i şıfāt ve tecellī-i zāt daḥi ḥāşıl olup semāvāt ve arzında, belki cümle eşyānıñ ḥaḳīḳatında vāşıl ve nāyil oldum dimek ola. Ya‘nī çerḥden semāvāt murād oluna. Ya‘nī semāvāt

yerđi"den, he zamīr-i manşūbdur. Daḥi, Yā Rab Sen pādīşāhı rāzi eyle, dimek ma‘nāsınadır.

** Hamiş: [en-Nemle], ḳarıncā dimekdir. Ya‘nī Ḥāzret-i Süleymāna ‘arz gününde bir ḳarıncā hediyye virdi. Bir çekirgenin ayağı yarusını ḳavl-i laḳıfle terennüm idüb. Hediyyeler mühdileri ya‘nī ol hediyyeyi virenlere göredir ve añun miḳdārıncadır didi.

*** Hamiş: Terennüm: Āvāze ḳaldırmaḳ, ya‘nī aşikāre söylemek ma‘nāsınadır.

sâyir eşyâya muhîf olup anıñ pâyânına vâsıl olmağla sâyir eşyâ' ki muhâfîdır, anlarıñ pâyânına dañi vuşûl müyesser olmağ mümkindür demek ma'nâsına véyâhüd cümle eşyâdan çerhla ta'bir buyurmuş olalar. Zîrâ cemî'-i eşyânıñ harekâtı devrîdir. Zîrâ evvel mebdedden zühur idüp enne ilâ rabbike'l-müntehâ⁶¹ hasebince gene rücû' aña^(4a) olmağla cemî'-i eşyâdan çerhla ta'bir buyurulmuş ola. Pes, bu üç tecellî hâşıl olmağla haqâyık-ı eşyâya vukûf hâşıl olur. Ba'zı ekâbirden* tecelliden murâd ancak tecellî-i ef'âldir deyü buyurmuşlardır. Lâkin tecellî-i ef'âlîñ semeresi ancak teslîm ve rızâ ve tevekkül hâşıl olmağdır. Zîrâ tevellî-i ef'âle 'abd tarafından nazar olunsa fenâ-i ef'âl-i hud mezâhir-i müte'addideden ve mecâlî-i mütekeşşireden zühur eden ef'âl-i mütekeşşire haqîkatde fâ'il-i vâhiddin şâdır idüğünü müşâhededir. Bu müşâhedeniñ semeresi haqâyık-ı eşyâya vukûf degildir. Ba'zı nüshada *der 'arş pâyân*^(4b) *yâftem* yerine *ber 'arş pâlân yâftem vâkı'* olmuştur. Ol taqdîrce ma'nâ-yı zâhirîsi dün gece şubh vaktinde 'arş üzerinde pâlân buldum demek olur. Pâlân, Fârisî lisânında semer dimekdir. Bu taqdîrce ma'nâ-yı remzîsi Allâhu a'lem demek ola ki h'âb-ı gafletde zulemât tabî'ata müstağrak iken cezbe veyâhüd sülûk sebebi ile tecelliyât-ı şülûse hâşıl olmağla bunca 'alâyık ve 'avâyıkı ve evzâr ve ihmâli kendüme tahmîl eylemek 'âlem-i şürete nazar idüp ve muhabbet-i mâ-sivâ etmekden imiş bildim demek olur. Zîrâ ol vaqt kim ef'âl ve şîfât ve zât tecellîsi hâşıl olup şürete ta'alluğdan kurtulunca bilür ki bu kadar^(5a) 'alâyık ve 'avâyıkı kendüye tahmîl eylemek 'âlem-i şürete nazar ve ta'alluğdan hâşıl itmiş. Pes bu taqdîrce 'arşdan murâd kalb olur. Zîrâ kalbü'l-mü'mini 'arşullâh⁶² denilmiştir. Pâlândan murâd kalbîñ 'âlem-i şürete ta'alluğu olur. Pâlân, sebab-i taħammül-i ihmâl olduğı gibi ta'alluğ-ı mäsivâ dañi ba'is-i taħammül-i evzâr olmuş olur. Ve dañi Hâzret-i Mevlânâ buyurur:

در میان دانه خشخاش سندان یافتم

Ma'nâ-yı zâhirîsi haşhâş dânesi ortasında sindân buldum, dimekdir. Sindân lûgat-i Fâriside örs dimekdir. Mâ'nâ-yı remzîsi: Allâhu a'lem, dâne-i haşhâşdan murâd eşyâ-yı mütekeşşire-i müte'addideden her birisi ola.^(5b) Sindândan murâd Hâk Te'âlâ Hâzretleri'niñ kayyümiyyeti vaşfına işâret ola. Pes, ma'nâ-yı mışrâ' demek ola ki Hâk Te'âlâ celle ve 'alâ Hâzretleriniñ kâyim bi-zâtihî olduğundan ğayri sâyir eşyâyı muķim olduğunu ya'ni kayyümiyyetle tecellîsini bu eşyâ-yı mütekeşşire-i müte'addidede zevķ ve müşâhede etdim demek ola. Hâk Te'âlâ celle ve 'alâ Hâzretleri, ba'zı esmâ-i

⁶¹ Kur'ân-ı Kerîm, Necm Suresi Âyet 42: "Elbette son durak, Rabbin huzuru olacaktır."

* Hamiş: Ba'zı ekâbirden murâd Emir Buħarî 'aleyhi'r-raħmetü'l-Bârî Hâzretleridir.

⁶² "Mü'minin kalbi, Allah'ın arşıdır" anlamında veciz söz.

şerîfeleri hasebince müşâhede olunduğuna Şeyh Muhyiddîn-i ‘Arabî Hazretleri, ba‘zı muşannefâtında taşrih buyurmuşlardır. Nitekim buyururlar: Ehlullâh yanında bu cümle-i kâ’inât dâ’imâ müteceddidler ve mütegayyirlerdir. Yâ‘nî keennehü hükmi-dalâldedir. ^(6a) Dâ’im ve bâkî olan ol zât-ı pâkdir ki haqîkati idrâkden münezzehtir. Ve daği buyururlar kim ehl-i nazardan ba‘zı, bu eşyânın tebeddülü ve tegayyürünü ba‘zı mevcûdâtta fehm etdiler. Ba‘zında fehm edemediler. Ya‘nî eşâ’ire tã’ifesi a‘râzda beķā’ yokdur lâkin a‘yân bâkıyedir, dirlir. Lâkin a‘râzın ‘adem-i beķası zevâli sūr‘atında fehm olunmaz, didiler. Ya‘nî tiz gelüp gitmekle müteceddidü’l-emşâl olduğunu fehm edemediler didi. Ve ehl-i nazardan ba‘zı ki anlar Hısbâniyye tã’ifesidir, anlar ‘âlem cemî’an, gerek a‘yân gerek a‘râz hiç birisi daği bâkî degildir didiler. Yâ‘nî eşâ’ire yanında ^(6b) a‘râz bâkıye olmayup biri gelüp biri daği anın yerine geldiği gibi a‘yân daği ancılayın bâkî degildir, didiler. Ya‘nî a‘yân daği müteceddidü’l-emşâldir didiler. Ve ehl-i istidlâl olanlar gerçi kim bu iki tã’ifeyi techîl ve tahtî’e itdiler. Lâkin ikisi daği bir vechle işâbet itmişlerdir. Ve bir vechle haţâ itmişlerdir. Ammâ Eşâ’ireniñ haţâsı oldur ki ‘adem-i beķâyı a‘râza kaşır itdiler. Ya‘nî a‘râz bâkıye degildir. A‘yân bâkıyedir didiler. Ammâ Haķ oldur ki a‘râz nice bâkıye olmayup belki her anda zã’ile olup yerine biri daği geldiği gibi a‘yân daği eyledir. Pes imdi Eşâ’ireniñ ^(7a) haţâsı a‘yân bâkıyedir didüğü yerdedir, didi. Ammâ Hısbâniyyeniñ haţâsı oldur ki gerçi kim a‘yân ve a‘râz bâkıye degildir didiklerinde işâbet itdiler. Lâkin ‘âlemdede gerek a‘râz, gerek a‘yân bir cevher vardır. A‘yân ve a‘râz zayil olur. Ol cevher zayil olmazdır. Ammâ ol ma‘nâ-yı idrâk etmekle Hısbâniyye daği haţâ eylemişdir didi. Bu zıkr olunan Şeyh Muhyiddîn Hazretleriñ ba‘zı muşannefâtından menķüldür. Bu ma‘nâya şâhid, şâhib-i Muḥammediyye, Muḥammediyye’de didüğü kelâmdır ki buyurur:

‘Ālemiñ naķşını ḥayāl görürüm
Ol ḥayāl içre bir cemāl görürüm
^(7b) Kāmu ‘ālem çü mazhar-ı Haķdur
Anuñçün kāmu kemāl görürüm.

Ve İmām Ğazālî Hazretleri daği buyurmuşlardır: ‘Ālem, nîst [ve] hest-nümâdır ammâ Haķ Te‘ālâ Hazretleri hest ve nîst-nümâdır*. Yâ‘nî ‘âlem gerçi kim nümâyişde var ve mevcûd görünür lâkin haqîkatde hükmi-

* Haķ Te‘ālâ Hazretleriñ ‘âleme nisbeti nice ise ya‘ni ‘âlemiñ dâhilinde ḥâricinde olmayup lâkin her zerrede mutaşarrıf ve mü’essir olduğu gibi rûḥ daği bedeniñ ḥâricinde ve dâhilinde degildir ve bedende mü’essir ve bedeni muḥarrıkdir. Pes bir kimesne rûḥun bedene ta‘alluķı ne vechle olduğunu bilse Haķ Te‘ālâ Hazretleriñ ‘âleme ta‘alluķı ne vechle idüğünü bilür ve daği Hazret-i Resûlullâhın “Men ‘arefe nefsehu feķad ‘arefe Rabbehu” didüğü ḥadış-i şerîflerinden murâd ne idüğünü fehm eyler.

‘ademdedir. Ammâ hâlık-ı ‘âlem, mevcûd-ı hâkîkîdir. Lâkin zâhirde görünmemekle nîst-nümâdır. Ya‘nî görünmesi yokdur, ya‘nî baş gözüyle idrâk olunmaz didiler ve temşil idüp buyurdular ki meşelâ bir kaçırğa havaya direk-mişâl olup kalkar. Bi-ḥasebi’z-zâhir görinen tozdur. Lâkin ol tozda her zerreyi bir muḥarrîk vardır. Ol ki yeldir zâhiren toz görünür. Ammâ muḥarrîk ^(8a) olan yel görünmez. Ancılayın bilâ-teşbîh eşyâ-ı zâhire gerçi kim her birisi kimi ihtiyârî, kimi ıztırârî hareket idüp her birinden nice ef‘âl-i muhtelifi zühür eyler. Bi-ḥasebi’z-zâhir anlardan şâdir olan ef‘âl kendülere nisbet olunur. Ammâ hâkîkatde fâ‘il-i hâkîkî, Rabb-i ‘izzetdir -celle zikrehu- ki bunları muḥarrîk olan oldur. Pes; bu tafşilden ma‘lûm oldu ki ehlullâhdan ba‘zı mezâhirden zâhiri ‘ayn-ı başiretle görmek olur imiş. Nitekim Ḥazret-i ‘Ali -kerremallâhu vechehu- lâ a‘budu rabben lem erâhu deyü buyurdılar. Ya‘nî, görmedigim Rabbe ben ‘ibâdet eylemezem, dimişlerdir. Pes; ma‘lûm oldu ki Ḥazret-i Mevlânâ’niñ haşhâş dânesi içinde ^(8b) sindân buldum didüğinden murâd eşyâ-ı keşire-i müte‘addidede hâk sühbâne ve te‘âlâ ḥazretleriniñ kayyümiyyeti ismin müşâhede ve zevk etdim dimek mümkün imiş. Andan soñra Ḥazret-i Mevlânâ buyurur:

یک کلاهی داشتم از لبلبو گم شد ز من

Ma‘nâ-yı zâhirîsi bir külâh tutmuş idim leblebüden zâyî‘ oldu benden. Ya‘nî leblebü ile tolu bir külâhım varidi yavi kıldum: Mâ‘nâ-yı remzîsi ya‘nî ibtidâ‘-i hâlimde ‘âlem-i şürete nâzır iken cüz‘iyyât-ı mütekeşşire-i müte‘ayyide ile muḥayyed idim. Ehlullâh vaşıl olduğu ma‘nâya bâliğ ve vâşıl degil iken şuver-i ‘âleme nazarım ve anlarile taḥayyüdüm şıbyânîñ leblebüye mâ‘il olup ^(9a) anlarile taḥayyüd itdüğü gibi idi.

Kaçan kim ‘âlem-i şüretten gozer idüp ma‘nâ ‘âlemine vâşıl olup ḥakâyık-ı eşyâya muḥtalî‘ oldum. Dünyâ bendinden ḥalâş ve âzâd olup pâdişâh-ı vaḳt ve Süleymân-ı zamân oldum, dimek ola. Ve bu mâ‘nâya işâret idüp Ḥazret-i Mevlânâ buyurur:

در میان دفتر ملا سلیمان یافتم

Ma‘nâ-yı zâhirîsi: Defter-i Monlâ ortasında Süleymân buldum, dimekdir. Ma‘nâ-yı remzîsi: Monlâdan murâd kendi zât-ı şerîfeleri ve nefsi münîfeleri ola. Defterden murâd ‘ayn-ı sâbiteleri ve mâhiyetleri ola. Ya‘nî ‘âlem-i şüretten guzer idüp ‘âlem-i ma‘nâya vâşıl olmağla ḥakâyık-ı ^(9b) eşyâya ittîlâ‘ ḥâşıl olmağı ‘ayn-ı sâbitem defterinde buldum, dimek olur. Ehlullâh iştilâhında ‘ayn-ı sâbite eşyâ-yı ḥâriciyyeden her birisinin şehâdet ‘âlemine gelmezden evvel ‘âlem-i ilâhîde sühbütuna diler. Ve bu mes‘ele daḥi ehl-i taḥkîk yanında muḥarreredir ki Hâk sühbânehu ve te‘âlâ ‘âlemi ḥalk

itmezden evvel 'ilm-i şerîflerinde sâbit olan şüret -kim aña 'ayn-ı sâbite ve mâhiyyet dimişleridi- ol 'ilmde sâbit olan şey 'âlem-i şürete geldikte ibtidâ-i hâlınden intihâ-i meâline varınca ne olacağını lisân-ı isti'dâdla Hâk Te'âlâ Hazretlerinden su'âl idüp Hâk Te'âlâ Hazretleri aña virmişdir. Pes; meşelâ^(10a) efrâd-ı insâniyyeden Zeyd veyâhud 'Amr, 'âlem-i şehâdete geldikte İmân ve küfr ve 'irfân ve nekr ve tâ'at ve İmân ve dalâlet ve 'işyân her ne vâkıf olsa gerekdir. Ol mâhiyyet-i ezeliyyesi ve ol 'ayn-ı sâbitelerini iktizâsıdır. Lisân-ı isti'dâdla su'âl idüp Hâk Sübhânehu ve Te'âlâ Hazretleri daği cüdları muktezâsıyla 'amel buyurup ol su'âle icâbet buyurmuşlardır. Meşelâ dünyâda mu'tî olan tâ'at istedi. Hâk Te'âlâ Hazretleri aña tâ'at ve ihsân eyledi. Kâfir ve 'âşî lisân-ı isti'dâdile küfr ve 'işyân istedi. Hâk Te'âlâ Hazretleri aña istediğini virdi. Eger su'âl olunursa ^(10b) mu'tî olan tâ'at su'âl itdüğü gibi kâfir ve 'âşî daği tâ'at ve İmân su'âl etse olmaz mıydı? Cevâp virirler ki ol mâhiyyet ve 'ayn-ı sâbite didikleri kendüleri mec'üle olmadığı gibi muktezâtı daği mec'üle degildir. Nitekim 'ulemâ' lisânında şâyî'dir ki mâhiyyet mec'üle degildir, dirler. Pes; eyle olunca aña binâen mu'tî-i İmân ve tâ'at istemek ihtiyârî degildir. Kezâlik kâfir ve 'âşî daği küfr ve işyân istemek ihtiyârî degildir. Ya'nî elbette mu'tî-i İmân su'âl idüp kâfir ve 'âşî küfr su'âl itmek lâzımdır, denilmiştir. Pes; yevm-i cezâda mu'tî ve 'âşî kendü hâllerine mu'tî olup ^(11a) sırr-ı kazâya ve kadere vâkıf olmağla Hâk Te'âlâ Hazretlerine su'âl idüp niçün cemî'an mu'tî yaradup cennete lâyıq itmedünüz belki ba'zını lâyıq-ı cinân ve ba'zını müstahakk-ı Yezdân itdüünüz dimege kâdir olmadılar. Belki mu'tî'le 'âşîden her birisi kendi liyâkat ve istihkâklarını idrâk ve fehm itmekle terk-i a'râz ideler. Andan sonra Hazret-i Mevlânâ buyurur:

یک قطار اشتر ز کوه قاف بود اندر گذر

Ma'nâ-yı zâhirîsi: Dimekdir ki bir kıtâr deve küh-ı Kâfda geçmekte idi. Andan tecâvüz itmezidi, demek ma'nâsına. Ma'nâ-yı remzîsi: Allâhu a'lem demek ola ki bir kıtâr deve didikleri silsile-i ^(11b) mümkinâta işâret ola. Aña kıtâr ıtlâk itdikleri deve kıtârı gibi mümkinât biri birisine merbû' olduğu ola. Ya'nî kimi 'illet kimi ma'lûl ve kimi sebep ve kimi müsebbib 'illetler ma'lûl müstelzim olup sebebe daği müsebbib lâzım olmağ eşyâ biri birine merbû' olmağ ola ve 'illet ma'lûl müstelzim olup sebebe daği müsebbib lâzım olmağ eşyâ' biri birine merbû' olmağ ola ve 'illet ma'lûl müstelzim olup sebep müsebbibi iktizâ itdüğü 'âşîk ma'sûkı ve muhib ma'hubî tâlib olmağ hükmünde olmağla ve hayvânât içinde daği deve 'aşkla ma'rûf ve muhabbetle mevşûf olmağla bir kıtâr deve denilmiş ola. Küh-i Kâfdan murâd imkân-ı vaşfî ola. Ya'nî nitekim küh-ı Kâf, muhit-i 'âlem olmuştur. Kezâlik imkân-ı vaşfî daği mümkinâtı muhit ve müstemildir ve hem

mümkināt hadd-i imkândan tecāvüz idüp vücūbla muttaşif^(12a) olmağa mecāl yokdur. Gerçi kim mümkināta irādet-i ilāhiyye ta'alluḡ itmemekle vācib olur. Lākin ol vücūb-i bi'l-ğayrdır. Kūnh-i zātında imkāna māni^c degildir. Ya^cnī mümkin-i vücūb zātıyla ittışāf mecāl-i muhāldir, dimekdir. Aña bināendir ki Şeyḡ Muḡyiddīn-i 'Arabī Ḥāzretleri mümkin-i vücūb zātı ile ittışāfa mecāl olduḡı ecilden Ḥaḡ Te'ālā Ḥāzretleriniñ vücūb-ı zātī ile ittışāfını insān 'ilm-i zevḡle bilmege mecāl ve ḡābiliyyet yokdur, didiler. Zīrā 'ilm-i zevḡle ol vaḡt belürdi ki kendüde vücūb-i zātiden ḡışse olsa anm içündür ki Ḥāzret-i Mevlānā buyurur:

در کنار بحر بی پایان بجولان یافتم

(12b) Ma^cnā-yı zāhirisi: Ol bir kıḡār deveyi baḡr-i bī-pāyān kenārında cevelānda buldum, dir. Ma^cnā-yı remzisi: Buyururlar ki ol silsile-i kā'ināti baḡr-i bī-pāyān ki baḡr-i vücūbdur, anıñ kenārında buldum. Ya^cnī hadd-i imkândan tecāvüz idüp vücūba vaşıl olmaz. Buldum, ya^cnī bildim demek ola. Andan şöñra Ḥāzret-i Mevlānā buyurur:

ناقة صالح عصای موسی و روح پدر

Ma^cnā-yı zāhirisi: Ḥāzret-i Şāliḡ'in 'aleyhi's-selām- devesi ve Mūsā Ḥāzretleriniñ 'aşāsı ve daḡı pederiniñ rūḡı izāfet ma^cnāsı üzere. Lākin izāfet-i min ma^cnāsına olup muzāf olan muzāfun ileyhiñ 'aynı ola. (13a) Ya^cnī daḡı rūḡ ki peder kendüsüdür. Ammā ma^cnā-yı remzisi: Nāḡa-i Şāliḡden murād ve 'aşā-yı Mūsādan murād şuverī ola. Peder olan rūḡdan Seyyidü'l-Mürselin Ḥāzretleriniñ rūḡ-ı küllisidir ki andan 'aḡl-ı evvel ve ḡālem-i a'lā daḡı ta'bir itmişlerdir. Andan şöñra Ḥāzret-i Mevlānā buyurur:

هر سه را در بطن مادر زنده بی جان یافتم

Ma^cnā-yı zāhirisi: Şāliḡ Ḥāzretleri'niñ devesini ve Ḥāzret-i Mūsā'nın 'aşāsını ve Ebu'l-ervāḡ olan rūḡı, bu üçünü ben ana ḡarnında iken cansız diri buldum, dir. Ma^cnā-yı remzisi: Ya^cnī sāyir ḡayvānāt ana raḡmine düşüp zamānında nefḡ-i rūḡ olup ḡayāt bulurlar idi. (13b) Bunları anlarcılayın bulmadım, belki Şāliḡ Peyḡamber 'aleyhi's-selām'ın ḡavmi Ḥāzret-i Şāliḡ'den mu'cize talep idüp bir şāḡare-i 'azīmeye işāret itdiler. Didiler ki işbu şāḡareden bir deve zāhir olsun ve ol deve daḡı şu vechle olsun deyü ta'yin itdikleri vakitte Ḥaḡ Te'ālā Ḥāzretleriniñ emriyle ol ḡaş vaz^c-ı ḡaml iden ḡātun gibi vaz^c-ı ḡaml idüp ta'yin ve tavşif itdikleri üzere bir nāḡa zuḡūr itdi. Ve ardınca ol nāḡanıñ faşili ya^cnī nāḡa-beḡḡe zuḡūr itdi, demek ma^cnāsına ola. Kezālik Mūsā Ḥāzretlerinden daḡı Fir'avn mu'cize talep itdikde ol 'aşā-yı mübārek ejderha şeklinde zuḡūr idüp (14a) aḡzın açup

Fir^cavn'ı tahtıyla yutmaq kaçd itdikde Fir^cavn tahtından inüp firār itdi. Pes; ^caşā daḥi ḥayātda olmaq vech-i mu^ttād üzere olmadı. Zinde bī-cān dimek ya^cnī vech-i mu^ttād üzere anlara nefḥ-i rūḥ oldı dimek ola. Ve rūḥ-ı peder daḥi ya^cnī ol rūḥ-ı küllī ki cümle ervāḥa peder ḥükümündedir ve ol rūḥa rūḥ-ı Muḥammedī daḥi denilmiştir. Aña daḥi zinde bī-cān dimegiñ ma^cnāsı ya^cnī sāyir zī-rūḥ olanlara nefḥ-i rūḥ olunmağla ḥayāt ḥāşıl olmuştur. Ammā ol rūḥ-ı şerīf, rūḥuñ kendüsüdür. Aña kendüden gayrı rūḥ nefḥ olunmamışdır dimek ma^cnāsına ^(14b) zinde bī-cān denilmiştir.

Mevlānā bu beyitte aña işāret eyler ki ehlullāhdan nicesine Ḥaḳ Te^cālā Ḥāzretleri daḥi ^cālem-i şehādete gelmezden evvel aña ḳarnında iken ḥāricde olan eşyāyı bildürdigi gibi baña ben batn-ı māderde iken bu üç nesneyi i^clām etmiştir, dimek ola. Nitekim bu maẓmūn-ı ehlullāḥ ba^czından ḥikāyet olunur. Taṭvīl, müverriş-i melāl olduğı ecilden terk olunmuştur. Andan soñra Mevlānā buyurur:

آن خر غیسی و آن سوزن که بودش پای بند

Ma^cnā-yı zāhirīsi: Ya^cnī ol ^cİsā Ḥāzretlerinin ḥarı ve daḥi ol iğne ki anlara pāy-bend olup ^curūçlarına māni^c oldı, dimekdir. Ammā ma^cnā-yı ^(15a) remzīsi: Ḥar-i ^cİsādan murād -Allāhu ^cālem- taḥammül ve burd-bārlıktır, ya^cnī yük çekmek ola. Zīrā gerçi kim ḥımār kuvvet-i şehvāniye şüreti olmaq cā^cizdir. Nitekim ba^czılar eyle dimişlerdir*. Lākin ol ma^cnāya ḥaml olunca Ḥāzret-i ^cİsā'ya şalavātullāḥ ^calā nebıyyinā ve ^caleyhe izāfet şerefi zāyī^c olur. Ya^cnī çünküm muṭlaḳa ḥar denilmeyüp ḥar-i ^cİsā denilmiştir lāzım olur ki ber vaşf-ı ḥasene ḥaml oluna. Eyle olunca ḥımāruñ ḥod yük çekmeklik evşāf-ı ḥasenesindendir. Nitekim denilmiştir: Beyt:

مسکین خر اگر چه بی تمیزست چون بار همی کشد عزیزست

İmdi bu maḥalde ḥardan murād bār-keşlige ḥaml ^(15b) olunmaq aḥrā olur. Eyle olunca dimek ola ki ol ḥar-i ^cİsā ya^cnī taḥammül ve bār-keşlik ve ol iğne ki andan murād ^caql-ı ma^cāşdır. Zīrā dā^cimā ^caql-ı ma^cāş insānī ^cālem-i kevn ü fesāda ^caqd ü rabṭ eylemekden ḥālī degildir. Ya^cnī miskīn insānıñ ḳalbi taḥammül ve bār-keşlik idüp emānet yükünü çekmek cānibine mā^cil ve āḥiret cānibiñe teveccüh etdikde ^caql-ı ma^cāş anı döndürüp dünyaya rabṭ eylemekdedir, dimek ola. Bināen ^calā zālīk insan dā^cimā cehd ü mücāhede etmekden ḥālī degillerdir. Andan soñra Ḥāzret-i Mevlānā buyurur kim:

آن خر اندر خانه سوزن در گریبان یافتم

Ma^cnā-yı zāhirīsi: Dimek olur ki ol ḥarı ^(16a) ḥānede ve süzeni ya^cnī iğneyi grībānda buldum, ya^cnī yaḳamda buldum. Ammā ma^cnā-yı remzīsi: Allāhu

* Ḳā'il'den murād Şeyḫ Emīr Buḥārī ^caleyhi'r-raḥmetü'l-Bārī Ḥāzretleridir.

a^lem, demek ola ki ol bār-keşligi ve taḥammülü ve aña lâzım olan tevāzu^u ḥāne-i ilāhī olan ḳalbimde ve ol beni ^lālem-i dūnyāya rabṭ eyleyen ^lakl-ı ma^lāşı yakamda buldum, demek ola. Bu kelām-ı şerifleri ile Ḥazret-i Mevlānā aña işāret eylerler ki insan ne ḳadar kāmīl olup nefis-i şerifesini dūnyadan ḳal^l daḫi eylerse inne'n-nefse le-emmāretün bi's-sū'i⁶³ muḳtezāsınca elbette nefis-i zālīme ṭaraf-ı dūnyaya meylden ḥāliye olmaz demek ola. Andan sonra Ḥazret-i Mevlānā buyurur:

دخول هفت اقلیم را از گندم جاووس [و] جو

Ma^lnā-yı zāhirīsi: Yedi iḳlīmīn daḫlini ya^lnī ḥāşılını^(16b) buḡdaydan ve şüret dārūsundan ve arpadan ya^lnī yedi iḳlīmīn cemī'an ḥāşılını:

پخته نانی خوردم [و] بی ضرب دندان یافتم

Ma^lnā-yı zāhirīsi: Dimek ola ki yedi iḳlīmīn ḥāşılını bir pişmiş etmek buldum ve anı ḳarb-ı dendān etmedin, ya^lnī çinemedin ekl etdim, demekdir. Ammā ma^lnā-yı remzisi: Aña işāretdir ki el-ḳanā^latü kenzün lā-yefnī⁶⁴ ḥasebince Ḥaḳ Sübhāne ve Te^lālā Ḥazretleri baña bir iḥsān etdi kim yedi iḳlīmīn ḥāşılını ve me^lkülātını ve ekl ü şürbe müte^lallıḳ ḥazḫ-ı nefsanıyyesini ḳanā^lat mülkünde buldum, demek ola. Veyāḥud dimek ola ki yedi iḳlīme müte^lallıḳ olan ^lulūm ve ma^lārif -ki ma^lnāda ḡdā-yı rūḥāniyedir- keennehü ekl için müheyyā bişmiş^(17a) ekmek gibi buldum ve bī-ḳarb-i dendān ekl etdim didüḡi Allāhu a^lem. Bu ḳadar ^lulūm ve ma^lārif baña mücāhede ve ta^lbsız maḫz-ı i^lnāyetle ḥāşıl oldı demek ola. Andan sonra Ḥazret-i Mevlānā buyurur:

سبصد و شصت گاو کوهی سرنگون در شاخها

Ma^lnā-yı zāhirīsi: Üçyüz altmış yabancı ṭonbay başı aşıḡa aşılmış budāḳlarda. Ba^lzı nüshada bā-şāḫhā vāḳi^l olmuşdur. Ol taḳdīrce şāḫdan murād ol ḥayvānātīn boynuzları ma^lnāsına olur. Ya^lnī üç yüz altmış ṭonbay^{*} boynuzları ile başı aşıḡa dimek olur. Ammā ma^lnā-yı remzisi: Seneniñ üç yüz altmış ḡününde vāḳi^l olan ekl ve şürb ki budāḳlarda başı aşıḡa aşılmış ṭonbay^(17b) mişillidir. Yāḥud boynuzları ile başı aşıḡa aşılmış ṭonbay mişillidir demek olur. Ekl ve şürbi ṭonbaya teşbīḫ etdikleriniñ vechi oldur ki ṭonbayıñ şıfat-i ḡālibesi ekl ve şürbdür. Ḥattā aña bināendir ki aşḫāb-ı ṭarīḳat ve erbāb-ı sülūk vāḳi^lda ṭonbay görseler keşret-i ekle ve şürble ta^lbīr eylerler. Nitekim Yūsuf ^lAleyhisselām Ḥazretlerine Mısıır Pādişāhı yedi

⁶³ Kurān-ı Kerīm, Yusuf Suresi, Âyet 53: "Nefis daima fenahḡı ister."

⁶⁴ "Kanaat, tükenmeyen bir hazinedir."

* Hamiş: Meşāyih-i ^lizām -kesserahumullāh ilā yevmi'l-ḳiyām- Ṭarīḳat-nāme deyü yazdıkları resā'ilde meşelā baḳar'a Türkisini dimeyüp telaffuz lâzım geldikde ṭonbay diyeler deyü fermān itmişlerdir.

semiz tonbay gördüm ve yedi arık gördüm. Ol yedi semiz tonbay arık tonbayları yedi. Didi ki Hâk Tebâreke ve Te'âlâ Kurân-ı 'azîmde habîb-i ekreme hikâyet buyurup

يوسفُ أَيُّهَا الصَّدِيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ

deyü buyurdular⁶⁵. Yûsuf 'Aleyhisselâm Hâzretleri bu vâkı'anîñ ta'birinde yedi yıl 'âdetiñiz^(18a) üzerine zirâ'at eylemek haşad zamânında ekl idecegiñiz miqdârı aluñ bākîsini, ya'nî bākî buğdayı başağında terk eylemek, ya'nî yedi yıl ucuzluk olup me'külât çok olsa gerekdir. Ol vaqt vech-i meşrûh üzerine ilk andan sonra yedi yıl dañi kañt olup me'külât kalîl olsa gerekdir. Ol kañt zamânında evvelki yedi yıl da hıfz etdigiñüz hâşılı ekl eyleñ, didi. Nitekim Hâk Te'âlâ hikâyet buyurup:

تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ

deyü buyurdular⁶⁶. Ya'nî me'külât çok olan yıllardan baqarâtin simânin ya'nî semiz tonbaylar deyü ta'bir etdiler. Kañt yıllardan seb'un 'icâfun deyü^(18b) ta'bir etdiler. Eyle olunca Hâzret-i Mevlânâ'nîñ üç yüz altmış yaban tonbayları deyü buyurduklarını keşret-i ekle ve şürble te'viliñ vechi zâhir olur. Ammâ ol hayvânlar başı aşığa olduğunıñ vechi aña binâen ola ki insanîñ hılkatinden maşşud-ı aşlı 'ibâdet ve tã'at olup ekl ve şürb maşşud olduğı maşşud bi'z-zât olmaya, belki tã'ata ve 'ibâdete takviyyet için maşşud olmağla maşşud bi'l-'arâz olmuş ola. Ammâ şunlar kim kalb mevzû' idüp maşşud bi'z-zât olanı maşşud bi'l-'arâz ideler. Maşşud bi'l-'arâz olanı maşşud bi'z-zât ideler. Anların idraklerin nâkış ve dañi fehmleri ma'kûş olduğuna binâen^(19a) ola. Andan sonra Hâzret-i Mevlânâ buyurur:

در تنور چار مغز جوز بریان یافتم

Ma'nâ-yı zâhirîsi: Dimek ola ki üç yüz altmış günde vâkı' olan ekl ve şürbi, ya'nî me'külâtı ve meşrûbatı çar mağz tennür içinde büryân olmuş, ya'nî yanmış ve kurumuş ceviz buldum, dimek ola. Ya'nî anlar kim dâ'imâ işlerini yemege ve içmege şarf idüp insanîñ hılkatinden maşşud olan 'ibâdet ve tã'atden gaflet etmişlerdir. Cemî'-i senede yedikleri envâ'-ı me'külâtı ve meşrûbatı hemân dört bucaklı tennürda yanmış ve kurumuş ceviz hükmünde buldum, dimek ola. Ya'nî şunlar kim 'uzlet kuncini ihtiyâr etmekle kanâ'at gencine vâşıl olup^(19b) ekl ve şürbden ancak bedene kuvvet verecek miqdâr

⁶⁵ Kurân-ı Kerîm, Yusuf Sûresi, Âyet 46: "Yusuf! Ey doğru sözlü! Rüyada yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yemesi"

⁶⁶ Kurân-ı Kerîm, Yusuf Sûresi, Âyet 47: "Yedi yıl âdetiniz üzere ekin ekeceksiniz. Yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakın."

menfe'ati ol yanmış ve göyünmüş cevizde buldum. Ya'nî me'kulât ve meşrübât ne kadar çok olsa ancak nef'i taqviyyet-i beden iden miqdârındadır. Bâkisi mazarrat-ı maḥzadır. İmdi ol nef'i bir büryân olmuş cevizde buldum, dimek ola. Ḥāşıl-ı ma'nâ ol ola ki me'kulât ve meşrübâtın bedene kuvvet ve fâ'ata istiḥâ'at vereceğinden zayidi zayiddir. 'Aksini fehm eyleyenlerin fehmi ma'kûsdur, dimek ola. Andan sonra Ḥāzret-i Mevlâ buyurur:

صد هزار آهو بره لبها پر از شیر حکم

Ma'nâ-yı zâhirîsi: Şad hezâr āhu bere cümlesi mübtedâ³, aşagısı āña haber ola. Ol ma'nâyâ ki yüz biñ āhu^(20a) bere, ya'nî āhū-beççeniñ lebleri şîr çekmeden memlûdur dimekdir. Ammâ ma'nâ-yı remzîsi: Āhū bere şuverî ola. Şîr-i hikemden murād tesbîḥ ve tehlîl ola. Ya'nî buyururlar ki āhū bere dâ'imâ *وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ* Ayet-i kerîmesi⁶⁷ fehvâsıyla 'amel idüp tesbîḥ ve tehlîl etmekden ḥālî degildir ve daḥi buyururlar ki:

در میان بیضه بلبل به افغان یاقتم

Ma'nâ-yı zâhirîsi: Beyza ortasında ya'nî beyza içinde bülbül yavrısını efgâna mülâbis buldum. Ya'nî efgân ider buldum dimekdir. Ma'nâ-yı remzîsi: Beyzâ ve bülbül āhū bere gibi şuverî olalar. Ve Ḥāzret-i Mevlânâ bâb-ı dînde tekâsül ve ihmâl idüp diḳḳat ve ihtimâm etmeyen gâfilîne taḳrîf ve tevbîḥ idüp^(20b) dirler ki ḥayvânât insandan eḥass ve mertebede esfel iken ve insan eşref-i mevcûdâtıdan ve a'lâ-yı maḥlûkâtıdan iken ḥayvânât tesbîḥ ve tehlîl ve Cenâb-ı Rabb-i 'İzzet Ḥāzretlerini ta'zîm ve tebcîl ideler. Ve mâ ḥulika lehu⁶⁸ ne ise ol semte gideler. İnsan kendi ne içün maḥlûk idüğünü nisyân idüp tarîḳ-i müstaḳîmi koyup rāh-ı dâlâlete gitmek inşâf degil idüğünü iş'âr ola.

دوش وقت صبحدم رفتم به سوی میکده

Mā'nâ-yı zâhirîsi: Dün gice şubḥ vaktinde meykede, ya'nî meyhâne cānibine gıtdim, dimekdir. Ammâ ma'nâ-yı remzîsi: Allāhu a'lem, dimek ola ki zulumât taḳî'atde esîr-i bend-i hevâ iken 'inâyet yelleri esmekle^(21a) hidâyet yolları zâhir olup muḥabbet-i mâsivâ ḳalbimde zâyil olup 'aşḳ-ı ma'şûḳ-ı ḥaḳîḳi zuhûr etmekle 'aşıḳlar maḳâmı cānibine ya'nî mesâcid ve me'âbid ve zâviye ve ḥānḳāhlar cānibine teveccüh etdim dimek ola. Andan sonra Ḥāzret-i Mevlânâ buyurur:

⁶⁷ Kurân-ı Kerîm, İsrâ Suresi, Âyet 44: "Herşey O'nu hamd ile tespih eder."

⁶⁸ Kendisi için yaratılan

صور اسرافیل را در خم با فغان یافتم

Ma^cnâ-yı zâhirîsi: İsrâfîl Hazretleriniñ şüreti hum içinde, ya^cnî küp içinde efgânla buldum, demek ola. Ammâ ma^cnâ-yı remzîsi: Allâhu a^clem, demek ola ki Hazret-i İsrâfîl'in şuveriniñ nefhi. Nitekim ihyâ-yı mevtâ-yı suveri eyleyüp Hazret-i İsrâfîl nefh-i şür etdikde mevte kabüründen çıkup hayât buldukları gibi cehele meyyit olup ^(21b) mā-sivā muhabbetine meyli olanları hayât-bahş olan ^caşk-ı Hudâyı kalbim içinde efgâna mülâbis buldum, demek ola. Aña binâendir ki ^caşk ve muhabbet olan gönül sūz u güdâzdan ve efgân ve niyâzdan hâlî olmaz. Andan soñra Hazret-i Mevlânâ buyurur:

نعل می بستند روزی اشتراش را بروم

Ma^cnâ-yı zâhirîsi: Na^cl bağladılar idi bir gün uşurlarına Rum'da dimekdir. Na^cl başmak ma^cnâsına gelür. Na^cl'in ma^cnâsına gelür. Tavara ya^cnî tırnağını hıfz için kaşdıkları demir ma^cnâsına gelür ve ekser isti^cmâli ma^cnâ-yı ahîrdedir. Ammâ ma^cnâ-yı remzîsi: Dimek ola ki vuşul ilallâh kaşd eyleyen tâlibin ve sâlikin hazret-i risâlet-penâhîñ ^(22a) kâfile-i şerîfesine dâhil olup muhabbet-i mâsivâyı kalblerinden ihrâc idüp ^caşk-ı Hudâ ihtiyâr etmekle a^cyân-ı sâbiteleri ve mâhiyyet-i gayr-ı mec^cüleleri iktizâsıyla müteveccih-i dergâh-ı Hudâ oldılar. Pes; uşurlardan murâd ^caşk-ı ezeli ile ^caşık ve sâdik olan tâlibler olur. Rûzdan murâd, rûz-ı ezeli olur. Na^clden murâd mâhiyyetleri ve ^cayn-ı sâbiteleri iktizâsı olur. Zîrâ zâhirde nice na^clsiz ata binilmez ve sefer kâbil olmaz. Kezâlik şol kimesneniñ ki ezeli-âzâlda mâhiyyeti ve ^cayn-ı sâbitesi târik-i Haqka sülûk iktizâ eylemeye. Aña sefer-i ma^cnevî müyesser olmaz. Zîrâ ehl-i tahkîk yanında bu mes^cele-i muqarreridir. Her kişiden vâki^c ^(22b) olan aqvâl ve ef^câl ve harekât ve sekenât ve küfr ve imân ve tâ^cat ve ^cisyan, ^câlem-i me^cânide olan a^cyân-ı sâbiteniñ iktizâsıdır. Rûm'dan murâd, ^câlem-i şehâdetdir. Pes; imdi ol tâlibler ki ^câlem-i şehâdetde târik-i Haqka sâlik olup ehlullâh kıtârına dâhil ola. Ve daği vuşul ilallâh kaşd eyleye. Anlarıñ mâhiyyetleri ve a^cyân-ı sâbiteleri anı iktizâ etmişdir. Ve ol iktizâdan Hazret-i Mevlânâ na^cl deyü ta^cbir etdikleri gibi halka deyü daği ta^cbir iderler. Aña binâen mısra^c-ı şânide Hazret-i Mevlânâ buyurur:

خلقه ای گم شد از آن در گوش حاقان یافتم

Ma^cnâ-yı zâhirîsi: Andan bir halka zâyî^c oldu, ^(23a) hâkân* kulağında buldum, demek olur. Ammâ ma^cnâ-yı remzîsi: Allâhu a^clem, demek ola ki

* Hamiş: Hâkân, İrân Pâdişâhına dirlir. ^cArabîdir. Cem^ci Havâkîn gelür. Bu maħalde murâd muṭlaqâ pâdişâh ma^cnâsınadır.

vuşul ilallâh etmege liyâkat ve kâbiliyyet tarîk-i Hâkka sâlik olup mücâhidât-ı keşîre ve ihtiyârât-ı halevât ve taḥammül-i belvât idüp müddet-i medîde riyâzetler çekenlerde bulunduğı gibi ehl-i İslâm pâdişâhlarından ʿadl ü dâda mâʿl olan şâhib-i saʿâdetlerde dağı bulunur, dimek olur. Yaʿnî gûş-i Hâkânda buldum didügi ol maʿnâ olur. Zîrâ zâhir budur ki Hâk Sübhâne ve Teʿâlâ Hazretleri nice biñ kullarına taḥaşşuş buyurup bir kulum vâli etdügi hikmetden ve ʿibretten ḥâlî degildir. Muhammed bin Süheyl bin ʿAbdullâh'dan rivâyet olunur ki^(23b) dimişlerdir: Ümmet-i Muhammed yetmiş üç fırkadır. İçlerinden ancak bir fırkası necât bulmuşdur. Ol necât bulan fırka ehl-i İslâm pâdişâhına muḥabbet etmekledir. Ol helâk olanlar ʿadâvet semtine gitmekledir, deyü buyurdılar. Ve dağı Süheyl'e suʿâl olundu: Nâsîñ kaçkısı ḥayırludur? Buyurdular ki pâdişâhlar ḥayırludur. Sâʿil didi ki bizim fehminiz ḥılâfıydı. Süheyl Hazretleri cevâb virip didi ki Hâk Sübhânehu ve Teʿâlâ Hazretlerinin her günde iki kere nazarı var dir. Bir nazarı kullarından ehl-i İslâmîñ malları selâmetinedir. Ve bir nazarı ehl-i İslâmîñ ʿiyâliniñ ebkârınıñ selâmetinedir. Yaʿnî pâdişâhîñ eyyâm-ı saʿâdetinde kullarınıñ malları yed-i ğâşıbdan^(24a) sâlim olup ve ʿiyâllerinden kızlarına kimesne taʿaddî ve tecâvüz etmediklerine nazar ider. Andan soñra ol pâdişâhîñ aʿmâl-i şâhîfesine nâzır olup vâkiʿ olan zenübünü ʿafv ve mağfiret eyler didiler. Aña binâendir ḥaberde vârid olmuşdur: *عَدَلَ سَاعَةً خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سِتِّينَ سَنَةً* Yaʿnî buyururlar ki, bir sâʿat ʿadâlet altmış yıl ʿibâdetden efđaldir. Ve ʿâdil pâdişâhîñ mîzânında raʿiyyetiniñ cemʿisiniñ aʿmâl-i ḥasenesi konıla, denilmişdir. Ve dağı denilmişdir işlâḥ-ı reʿâyâ için pâdişâhlar kapusunda aşılmiş ʿaşâlarıñ yaʿnî deynekleriñ faʿidesi yetmiş vâʿiziñ mesâcidde vaʿzından enfâc dır ve dağı ehl-i İslâm^(24b) pâdişâhlarıñ zâlimine bile niʿmet denilmişdir. Ulemâdan Suyûḫî nâm fâzıl baʿzı eḥâdis-i şerîfe şerḥinde pâdişâhlarıñ şâlihleri Hâk Teʿâlâ Hazretlerinin niʿam-i zâhiresindendir. Muhammed-i Pârsâ Hazretleri *Faşl-i Hiḫâb* adlu kitâbında buyurmuşlardır ki Ebu Muhammed Sehl Hazretlerinden rivâyet idüp pâdişâh şâlih olsa Kuṭb-i Akṫâb olur dedi. Şâlih olmasa abdâl kabîlesindendir. Abdâl ehlullâhdan bir tâʿife-i ḥâşşaya itlâk olunur.

Yâ Rabbi, saʿâdetlü pâdişâh-ı ʿâlem-penâh Hazretleriniñ ʿömr-i şerîflerin uzun idüp mîzâc-ı şerîflerini ve ʿunşur-ı laṫiflerini ḥâterlerden ḥıfz ve emânet eyle; ḳalb-i^(25a) şerîflerini mülhem biʿş-şavâb ve ʿadl ü inşâf ve reʿâyâ ve berâyâyâ merḫametlü eyle. Âmin bicâhi'n-Nebiyi'l-Emin.

KAYNAKLAR

- Akkuş, Mehmet, *Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, MEB Yay., 1998.
- Aksoy, Hasan, “Şemseddin Sivâsî”, *DİA*, C 38, İstanbul 2010, s. 523-526.
- _____, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikati, Eserleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C IX/2, 2005, s. 1-43.
- Ateş, Ahmet, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, MEB, İstanbul 1968.
- Cevkâr, Menüçehr, “Molâhazâtî der bâre-i Şaṭṭ ve Maʿânî-yi an”, *Moṭâleʿât-i ʿİrfânî*, Şomare-i evvel, Tâbistân-i 1384, s. 46-64.
- Ceylan, Ömür, *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, Kitabevi, İstanbul 2000.
- Çelebioğlu, Âmil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB., İstanbul 1998.
- Demirel, Şener, *Dinle Neyden: Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Türkçe Şerhleri*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2009.
- _____, “Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri”, *Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi*, C 5, S 10, 2007, s. 469-504.
- Dīvân-i Şâh Niʿmetullâh Velî*, bâ mukaddime: Saʿid Nefisî, Ḥavâşî ez: M. Derviş, çâp-i heftom, Çâphâne-i Peyâm, 1372 hş. (1993).
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983.
- Güleç, İsmail, *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*, Pan Yay., İstanbul 2008.
- _____, “Mesnevî'den Seçilen Beyitlere Beş Beyit İlavesiyle Yapılan Şerhler”, *Uluslar arası Mevlânâ Sempozyumu Bildiriler I*, Motto Project Yay., İstanbul 2010, s. 473-484.
- Gündoğdu, Cengiz, “Mevlânâ (ö. 672/1273)'nın Şathıyye Türünde Yazdığı Bir Gazeli'nin Şerhi: Şerh-i Ebyât-ı Celâleddîn-i Rûmî”, *Tasavvuf*, Yıl 3, S 8, Ocak-Haziran 2002, s. 27-46.
- Gündoğdu, Cengiz, “Sivâsî, Abdülmecid”, *DİA*, C 37, İstanbul, 2009, s. 286-287.
- Ḥâlikî, Berzger, “Costecüyî der Âsar ve Ahvâl-i Şeyḥ Muḥammed-i Lâhîcî Şâriḥ-i Gulşen-i Râz”, *Edebistân*, Şumâre-i 31, s. 28-30.
- İlgürel, Mücteba, “Hâkim Mehmed Efendi”, *DİA*, C. 15, İstanbul 1997, s. 189-190
- Karatay, F. Edhem, *TSMK FY: Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı Farsça Yazmalar Kataloğu*, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul 1961.
- Kâtib Çelebi, *Keşf: Keşfü'z-Zünün*, C I-II, nşr.: Ş. Yaltkaya-R. Bilge, İstanbul 1941, 1943.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Yayımlayan: Orhan F. Köprülü, beşinci basım, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1984.
- Kunt, İbrahim, Ḥazînî ve Dīvânî (İnceleme-Metin), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2002.
- Kurnâz, Cemal-Tatçı, Mustafa, *Türk Edebiyatında Şathıyye*, Akçağ, Ankara 2001.

- Mehmed Tâhir, *OM: Osmanlı Müellifleri*, C I-III, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333.
- Mevlânâ Bibliyografyası*, hzl.: Adnan Karaismailoğlu - Sait Okumuş - Fahrettin Coşguner, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya 2006.
- Mevlâna Bibliyografyası*, Editörler: Tuncel Acar, Sema Akıncı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2007.
- Mevlânâ Celâleddin Muhammed, *Meşnevî-i Ma'nevî (Farsça)*, C I-VI, hzl.: Adnan Karaismailoğlu-Derya Örs, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- Mevlânâ Celâleddin Muhammed, *Dîvân-ı Kebîr* (Tıpkıbasım), C I-II, PTT Genel Müdürlüğü, 2012.
- Mevlâna Müzesi A. Gölpınarlı Kütüphanesi Yazma Kitaplar Kataloğu*, hzl. A. Gölpınarlı, TTK Basımevi, Ankara 2003.
- Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, Hazırlayan: Abdülbâki Gölpınarlı, C I-IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1967-1972, 1994.
- Muhammed-i Hâmûş (Nûrbağş), *Şerh-i Du Gazel Mensûb be-Movlevî*, be-küşîş-i Yûsuf Beg Bâbâpür, Neşr-i Perdîs, Tahran, 1385 hş. (2006).
- Nâşîr Hûşrev-i Kubâdiyânî, *Dîvân-i Nâşîr-i Hûşrev*, be-ihimâm ve taşhîh-i Müctebâ Mînovî, Çâp-i sevvom, Duniyâ-yi Kitâb, 1372 hş. (1993).
- Okumuş, Sait, "Ömer Gürânî ve Mevlânâ'nın Bir Rubâ'isinin Şerhi", *Mevlânâ Araştırmaları -4-*, Editör: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., Ankara 2012, s. 127-141.
- Önder, Mehmet- İsmet Bınark-Nejat Sefercioğlu, *Mevlâna Bibliyografyası*, I (Basmalar: Kitap-Makale), II (Yazmalar), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1973, 1974.
- Şafak, Yakup, "Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Hz. Mevlâna ve Eserleri Üzerine Çalışma Yapanlar", *Konya'dan Dünyaya Mevlâna ve Mevlevilik*, Karatay Belediyesi Yay., Konya, s. 249-268.
- Şerh-i Gazel-i Cenâb-ı Mevlânâ, Şârihi Emîr Buğârî, Maţba'a-i Ahmed Kâmil, İstanbul 1328.
- Şimşek, Halil İbrahim, "Şerh-i Beyt-i Mesnevî", *Tasavvuf*, C 6, S 14, Ocak-Haziran 2005, s. 659-660.
- eţ-Tabatabâî, es-Seyyid 'Abdul'azîz, *Fihrisu Mahtûţâti Mektebeti'l-Emîri'l-Mü'minîn el-'Âmmetü en-Necefi'l-Eşref* (17), s. 231-286.
- Tatçı, Mustafa, *Yûnus Emre Şerhleri*, H Yayınları, İstanbul 2008.
- Temizel, Ali, *Mevlâna Çevresindekiler, Mevlevilik ve Eserleriyle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler*, Mevlana Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., Konya 2009.
- _____, "Mevlânâ'nın Eserleriyle İlgili Olarak Eski Harfli Türkçe Telif Edilen Eserler", s. 120-158.
- Tosun, Necdet, "Nurbahşiyye", *DİA*, C 33, İstanbul 2007, s. 248-49.
- Yılmaz, Yavuz, *Müstakimzâde'ye Göre Bazı Manzumelerin Şerhi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İÜ SBE, İstanbul 2001.